

१. विशेष इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री तपवहादुर मगर
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
रिट नं.२०६३- WS- ००२८
आदेश मिति: २०६५।२।२३।५

विषय :- संविधान प्रतिकूलको कानूनी
व्यवस्था अमान्य घोषित गरी परमादेश
लगायत अन्य आवश्यक आदेश जारी
गरिपाउँ ।

निवेदक: अधिवक्ता प्रकाशमणि शर्मा समेत
विरुद्ध

विपक्षी: प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालय समेत

समानता सम्बन्धी अवधारणा र
स्थिति वारे स्पष्ट हुनु जरुरी हुन्छ । समानता
सापेक्षक अवधारणामा आधारित छ,
निरपेक्षतामा होइन । पूर्ण समानता
(Absolute) नत संभव छ नत व्यवहारमा
लागु हुन नै सक्दछ । तथ्य र परिस्थितिको
समानताले समानताको मापन गर्नुपर्ने हुन्छ ।
मूलतः समानता सम्बन्धी हक भनेको समान
हैसियतमा रहेका (Similarly situated)
हरुलाई मात्र समान रूपमा प्राप्त हुने र
व्यवहार गरिने विषय हुनाले उनीहरुका बीच
मात्र भेदभाव गर्न नहुने वा समान व्यवहार
गर्नु पर्ने कुरामा अडिएको पाइन्छ ।

पिछडिएका वर्गको उत्थानका लागि राज्यले
उचित र विवेकसम्मत आधारमा नागरिकहरु
बीच वर्गीकरण गरी व्यवहार गर्न सक्ने
विषय आज विश्वव्यापी मान्यता नै हुन
पुगेको छ । वर्गीकरण गर्ने कानूनको उद्देश्य
र वर्गीकरणले हासिल गर्न खोजेको लक्ष्य
बीच विवेकपरक सम्बन्ध रहनु पर्ने ,
वर्गीकरण औचित्यपूर्ण कार्यकारणमा
आधारित हुन पर्ने, विवेकपरकताको परिक्षण
(Reasonability Test) मा खरो रूपमा उत्रन
सकेको हुनुपर्ने र त्यसो भएमा फरक
व्यवहार गरिएको भन्ने आधारमा भेदभाव
भन्न नमिल्ने दृष्टिकोण रही आएको
पाइन्छ ।

समानता सापेक्षक विषय भएकोले
यस्को सापेक्षता लक्षित वर्गको हैसियत
अवस्था, क्षमता आदिसंग सम्बन्धित हुन्छ ।
उस्तै परिस्थिति उस्तै हैसियत, क्षमता
भएका व्यक्तिहरु एउटा वर्ग हुन् । यस
अर्थमा विधि, विवेक र वस्तुपरक ढंगले वर्ग
बिभाजन गरी त्यस्तो एक वर्ग र अर्को वर्ग
बीच असमान तर सम्बन्धित वर्गका प्रत्येक
व्यक्ति बीच समान रूपमा लागु हुने गरी
कानून बनाउनु सामाजिक न्यायको दृष्टिले
अनुपयुक्त हुन सक्दैन । परन्तु त्यस्तो कानून
मनासिव, उचित र जायज भएन भने त्यो
आफै विभेदकारी हुन्छ । भेदभावकारी
नहुनको लागि नै वर्गीकरण गर्नुपर्ने हो ।
त्यसैले वर्गीकरण गर्दा एकभन्दा अर्को फरक
छ भन्ने कुरा वर्गीकरण गर्ने कानूनले

निर्विवाद रूपले स्थापित गर्न सक्नुपर्छ । यसरी एक भन्दा अर्को फरक हो भन्ने कुरा छुट्याई सकेपछि त्यसरी एक भन्दा अर्को फरक छुट्याउन परेको कारणको उद्देश्य अर्थात वर्गीकरण के उद्देश्य प्राप्तिको लागि गरिएको हो त्यो पनि स्थापित गर्न सक्नु पर्छ । सो स्थितिलाई संवोधन हुने गरी वनेको कानून भेदभावकारी हुँदैन र यस्तो कानून प्रयोग गर्दा कानूनले एक वर्गलाई एक व्यवहार र अर्को वर्गलाई फरक व्यवहार गरेको जस्तो देखिए पनि त्यस्तो वर्गीकरण उल्लिखित परिप्रेक्ष्यबाट हेर्दा Permissible Classification भै भेदभावकारी व्यवहार भएको मानिदैन ।

समाजमा हुने अपराध सबै समान र उस्तै प्रकारका नभै कुनै अपराधको असर समाजमा बढी पर्ने र कुनैको असर कम पर्ने भन्ने आधारमा अपराधलाई पनि ठूलो सानोको रूपमा वर्गीकरण गर्ने र त्यसरी वर्गीकृत अपराध गर्नेलाई पनि समाजमा गम्भिर असर पर्ने अपराध गर्नेलाई बढी सजाय र कम असर पर्ने अपराधलाई त्यो भन्दा कम सजाय तोक्ने गरेको पाइन्छ । कस्तो अपराधलाई गम्भिर अपराध ठान्ने र कस्तोलाई कम गम्भिर ठान्ने भन्ने विषय कानून निर्माण गर्ने निकाय विधायिकाको नीतिगत विषय भित्रको कुरा भएकोले उसले आफ्नो विधायिकी बुद्धिमत्ताको प्रयोग गरी अपराधको वर्गीकरण गर्दछ र सोही आधारमा त्यस्ता अपराध गर्ने अपराधीलाई दिने

सजायको मात्रा समेत निर्धारण गर्दछ । गम्भिर प्रकृतिका अपराध गर्ने अपराधी र सामान्य प्रकृतिका अपराध गर्ने अपराधी बीच वर्गीकरण गरी छुट्याई गम्भिर प्रकृतिका अपराध गर्नेलाई बढी कठोर सजाय दिनु विश्वव्यापी सर्वमान्य मान्यता नै हो । प्रस्तुत विवादमा अपराधको प्रकृतिको आधारमा गम्भिर अपराधका सजाय पाएका महिला र अन्य सामान्य अपराधमा सजाय पाएका महिलालाई दिइने सुविधामा फरक व्यवहार गरेको भन्ने सम्म रहेको हुँदा यस्ता असमान पक्षहरु बीच समान व्यवहार गर्नेपर्छ भनी भन्न मिल्ने हुँदैन ।

मूलतः कारागार ऐन, २०१९ कसूर र सजाय निर्धारण गर्ने कानून नभई समाजमा शान्ति र व्यवस्था कायम गर्न कारागार सम्बन्धी व्यवस्था गर्न वनेको ऐन भन्ने देखिन आउँछ । उक्त ऐनको दफा २(घ) ले "कारागार" भन्नाले कैदी वा थुनुवालाई कैद गर्नको निमित्त वनेको वा तोकिएको घर, कोठा वा त्यस्तै अरु कुनै ठाउँ र त्यस्तो घर, कोठा वा ठाउँले चर्चेको जग्गालाई समेत जनाउँछ भनी परिभाषित गरेको छ । साथै सो ऐनको समग्र अध्ययनबाट के देखिन्छ भने कारागारमा राखिएको थुनुवा वा कैदीलाई व्यवस्थित रूपले राख्ने, निजहरुको र नावालकको हेरचाह, स्वास्थ्योपचार लगायतका विषयमा विशेष व्यवस्था गरिएको पाइन्छ । यस परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा निवेदकले उठाएको, प्रश्न

अधिकारको प्रश्न नभै सहूलियत वा सुविधाको प्रश्नको रूपमा देखिन्छ । सहूलियत र सुविधा प्रदान गर्दा पनि न्यायोचित व्यवहारमा हुनु पर्दछ, विभेदकारी हुनु हुँदैन त्यसमा दुईमत छैन । परन्तु माथि नै विवेचनामा भनी सकिएको छ, असमान अवस्थाका बीच समानता लागु हुन सक्दैन । वस्तुतः थुना वा कैदमा अपराधको प्रकृति र मात्रा अनुसार राखिने हो । फौजदारी न्याय सिद्धान्त अनुसार र सजायको उद्देश्य पराजित हुने गरी महिला गर्भवती भएको नाताले छुट दिने कुरा न्यायपूर्ण हुन सक्दैन, वरु गर्भवती थुना वा कैदमा परकी महिलाको स्वास्थ्य, हेरचाह, पोषण, स्वास्थ्योपचार लगायतका विषयमा विशेष व्यवस्था गरिदिनु र ध्यान पुऱ्याउनु वाञ्छनीय हुन्छ र त्यो दायित्व राज्यले लिनु पनि पर्दछ ।

यस अदालतबाट कारागार (दोश्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६१ ले दफा १० पछि दफा १०क, १०ख. र १०ग. थप गरी क्रमशः सामुदायिक सेवामा पठाउन सक्ने, खुला कारागारमा राख्न सक्ने र सामुदायिक सेवामा खुला कारागारमा नपठाइने भन्ने शीर्षक अन्तर्गत तत्सम्बन्धी व्यवस्थाहरू गरी कुनै मुद्दामा ३ वर्षसम्म कैद सजाय हुने ठहरिएका कसूरदारलाई मुद्दा हेर्न अधिकारीले सामुदायिक सेवामा पठाउन सक्ने (दफा १०क), ३ वर्ष भन्दा बढी कैद सजाय भई कम्तिमा एक तिहाई कैदको अवधि भुक्तान

गरी सकेको कैदीलाई तोकिएको अधिकारीले खुल्ला कारागारमा बस्ने अनुमति दिन सक्ने (दफा १०ख.), तर जीउ मास्ने बेच्ने, जवरजस्ती करणी, कैदबाट भागे भगाएको, भन्सार चोरी निकासी पैठोरी, लागू औषधको कारोवार, भ्रष्टाचार सम्बन्धी र जासूस सम्बन्धी मुद्दाका कसूरदार ठहरिएकालाई सामुदायिक सेवा वा खुला कारागारमा नपठाइने (दफा १०ग) भन्ने अध्यादेशको व्यवस्थाले कैदी कैदी बीच विभेद श्रृजना गरेकोले उक्त दफा १०ग को व्यवस्था अमान्य घोषित गरिपाऊँ भनी परेको रिटमा यस अदालतबाट मिति २०६२।७।६० मा निर्णय हुंदा समाजमा घटीत हुने अपराधको प्रकृति अनुसार मुद्दाहरू तोकने, तदनुरूपको दण्ड निर्धारण गर्ने र दण्ड अनुसार त्यस्तो कसूरदारलाई कस्तो ठाउँमा राखी कुन किसिमको व्यवहार गर्ने भनी कानूनद्वारा न्यायोचित वर्गीकरण हुन सक्छ । यदि त्यस्तो वर्गीकरण बेमनासिव, अमान्यपूर्ण, स्वेच्छाचारी र भेदभावपूर्ण छ, भने त्यसको औचित्यमा अदालत प्रवेश गर्न सक्छ । अपराधको प्रकृति र यसले समाजमा पार्ने असरको गाम्भीर्यताको आधारमा कुनै मुद्दाका कैदीहरूलाई दिइने दण्डको स्वरूप पनि फरक हुन सक्छ । कुनै मुद्दामा कसूरदारको चाल चलन वा मनसाय तत्वलाई समेत सजाय निर्धारणमा आधार मान्न सकिन्छ । तर कुनै मुद्दामा मनसाय तत्वको विद्यमानताको वारेमा विचार नै गरिदैन । त्यसरी हेर्दा

मुद्दाको प्रकृति र गम्भिरताको आधारमा कैदीहरूको पनि वर्गीकरण हुन सक्छ । प्रस्तुत विवादमा जीउ मास्ने वेच्ने, जबरजस्ती करणी, कैदवाट भागे भगाएको, भ्रष्टाचार, लागु औषध, जासूसी, भंसार चोरी जस्ता गम्भिर प्रकृतिका मुद्दाहरूलाई एउटा वर्गको रूपमा विभाजित गरी ती मुद्दामा कसूरदार ठहरिएका व्यक्तिहरूलाई सामुदायिक सेवा गर्ने वा खुला कारागारमा पठाउन सकिने सुविधावाट बाहेक गर्ने गरी कानूनले व्यवस्था गरेको छ । कुनै एउटै मुद्दामा कसूरदार ठहरिएका कैदीहरू बीच फरक फरक व्यवहार गरिएको अवस्था नभई केही गम्भिर प्रकृतिका मुद्दाहरू तोक्यो त्यस्ता मुद्दामा कैद सजाय पाएका कसूरदारलाई सामुदायिक सेवामा नपठाउने र खुला कारागारमा नराख्ने गरी कानूनद्वारा तोकिएको अवस्था रहेकोले यसलाई सीधै समानताको प्रतिकूल भएको मान्न मिल्दैन भनी व्याख्या भएको पाइन्छ । (ने.का.प. २०६२ नि.नं. ७५६१ अंक ७ पृष्ठ ७९५)

कुनैपनि कानूनी प्रावधानको व्याख्या गर्दा निर्णयकर्ताले विधायिकाको उद्देश्यलाई बढी प्राथमिकता दिनु पर्ने हुन्छ । कानून निर्माणको क्षेत्र विधायिकाको हो । विधायिका निर्मित कानूनको व्याख्या गर्दा विधायिकाको मनसायले नै प्राथमिकता पाउनु पर्छ । यसमा दुईमत हुन सक्दैन । न्यायोचित ढंगले अवस्था अनुसार गम्भिर अपराधमा सजाय पाएका गर्भवती स्वास्थ्य मानिसलाई भन्दा

सामान्य अपराधमा सजाय पाएका गर्भवती स्वास्थ्य मानिसलाई बढी सुविधा र अवसर कानूनले प्रदान गर्दा समानताको सिद्धान्त वा संवैधानिक व्यवस्थाको विपरीत हुने देखिँदैन । किन कि सजाय भोग्दाको अवस्थामा दिइने सहूलियत र सुविधालाई अपराधको गांभीर्यता संग दाँजेर हेर्नु पर्ने हुन्छ, अलग राखेर होइन । तसर्थ कारागार ऐन २०१९ को दफा १२(१) को निवेदनमा उल्लेख गरेको “राजगद्दी, राजपरिवार वा राजकाज सम्बन्धी मुद्दाको वा दामल वा जन्म कैदको सजाय पाएकी वा त्यस्तो सजाय हुने अपराधको अभियोग लागेकी थुनुवा वा ज्यानमारा बाहेक” भन्ने वाक्यांश नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१) संग बाभिएको देखिएन ।

मूलतः प्रस्तुत निवेदनमा थुना वा कैदमा रहेको महिलाको गर्भावस्थामा हेरचाह, बच्चा जन्मिने अवस्थामा स्वास्थ्यको सुरक्षा, बच्चाको पोषण र स्वास्थ्य सम्बन्धी कुराहरूलाई विशेष रूपमा उठाइएको र निवेदनसाथ पेश भएको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगद्वारा विभिन्न समयमा गरिएको कारागार अनुगमनको आधारमा तयार पारिएको प्रतिवेदन, २०६२ को परिच्छेद ३ मा कारागारहरूमा क्षमताभन्दा बढी वन्दी राखिएको, भवन पुरानो भै जीर्ण अवस्थामा रहेको, केही कारागारमा कम्पाउण्डको अभाव रहेको, चिसो भुँईमा सुत्नुपर्ने बाध्यता रहेको, विरामी वन्दीलाई

राख्ने छुट्टै ठाउँको अभाव रहेको जस्ता भौतिक पूर्वाधारका सम्बन्धमा विभिन्न तथ्यहरु औल्याइएको देखिएको समेत आधारमा ती यावत कुराहरुलाई मध्यनजर राखी हाम्रा कारागारहरुमा महिलाहरुको गर्भावस्थाको हेरचाह, बच्चा जन्मिने अवस्थाको स्वास्थ्यको सुरक्षा, बच्चाको पोषण जस्तो स्वास्थ्य सम्बन्धी व्यवस्था अपर्याप्त रहेको भन्ने देखिँदा र ती कुराहरु पर्याप्त रुपमा पूरा हुनुपर्ने नै हुनाले राज्यले प्रदान गर्नुपर्ने गर्भवती महिला वन्दीहरु र स्तनपान गर्ने बच्चाहरुको स्वास्थ्य, पोषण र संरक्षण लगायत उपयुक्त सुविधाको व्यवस्था मिलाउन नीति तथा कार्यक्रम बनाई लागु गर्नु भनी विपक्षीहरुका नाउँमा निर्देशनात्मक आदेश जारी हुने ।

२. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री मीनवहादुर
रायमाझी

माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अलि अन्सारी
संवत् २०६३ सालको रिट.नं.०५४४
आदेश मिति: २०६५।२।२९।४

विषय :- उत्प्रेषण परमादेश ।

निवेदक: भरतवहादुर कार्की
विरुद्ध

विपक्षी: मालपोत कार्यालय दिल्लीबजार
समेत

निवेदक लेखापढी व्यावसायी भएको कारण समेतवाट अड्डा अदालतमा रहेका लिखतको प्रतिलिपि नक्कल हेर्न सार्न पाउने निवेदकको मौलिक हक भएको र त्यस्ता लिखत जो सुकैले पनि हेर्न सार्न पाउने मुलुकी ऐन रजिष्ट्रेशन महलको २६ नं. को कानूनी व्यवस्था रहेको भन्ने निवेदकको भनाई रहेको छ । मुलुकी ऐन रजिष्ट्रेशनको २६ नं. ले रजिष्ट्रेशन गर्न आउँदा वा अधिपछि जोसुकैले पनि अरुलाई लेखिएको छ, छैन भनि रजिष्ट्रेशन भएको लिखत हेर्न वा नक्कल लिनलाई आएमा हेर्न वा नक्कल दिनु पर्दछ” भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यस कानूनी व्यवस्थाले निवेदकको भनाई वमोजिम जो सुकै व्यक्तिले नक्कल लिन आए हेर्न सार्न दिनु पर्ने गरी व्यवस्था गरेको देखिँदैन । रजिष्ट्रेशन गरेर अरुलाई दिएको नदिएको कुरा थाहा पाउनु सरोकार राख्ने व्यक्तिलाई मात्र त्यस्तो नक्कल हेर्न सार्न दिने कानूनको स्पष्ट मनसाय रहेको देखिन्छ । रजिष्ट्रेशन हुने लिखतको सम्पत्ति अरुलाई रजिष्ट्रेशन गरी दिए नदिएको सम्बन्धमा सरोकार भएका व्यक्ति वाहेक अरुलाई लिखतको नक्कल आवश्यक पर्ने अवस्था देखिँदैन त्यस्तो आवश्यक नभएको वेसरोकारवालाले नक्कल नपाउँदा वेसरोकारका व्यक्तिको मौलिक हक हनन भएको मान्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ ले “प्रत्येक नागरीकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने वा पाउने हक हुनेछ” भन्ने व्यवस्था गरेको छ । आफ्नो सरोकारको विषय वा सार्वजनिक सरोकारको विषयमा नागरिकलाई सूचना माग्ने हक संविधानले प्रत्याभूत गरेकोमा आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकार वाहेकको विषय लिखतको विषयमा निवेदकले जानकारी वा नक्कल प्राप्त गर्न सक्ने अवस्था नहुँदा निवेदकको माग वमोजिमको आदेश जारी गर्न परेन निवेदन खारेज हुने ।

३. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
संवत् २०६४ सालको रिट नं. ---- ७४२
आदेश मिति: २०६५।२।१३।२

विषय :- उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

निवेदक: रोमनकुमार वस्नेत

विरुद्ध

विपक्षी: प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालय, सिंहदरवार समेत

सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरु र
पुनरावेदन अदालतका मुख्य न्यायाधीशहरुको

निजी सुरक्षामा २४सै घण्टा खटिन पर्ने सुरक्षा अधिकारीहरुले खाना खर्च वापत प्रतिदिन रु.७५। प्राप्त गर्न नसकेको स्थितिमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले फरक व्यवहार प्रस्तुत भएको छैन, जिम्मेवारी र जोखिम नै अलग अलग छ भनी समान बीच मात्र समानता (Equality among Equals) हुने भनेवाट राज्यले त्यस्तो फरक व्यवहार गर्न सक्ने हो होइन भन्ने तर्फ विचार गर्दा नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १३ मा रहेको समानताको हकको सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने हुन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १३ ले सबै नागरीक कानूनको दृष्टीमा समान हुनेछन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणवाट वन्चित गरिने छैन भन्ने व्यवस्था गरेवाट कानूनको अगाडि सबै समान हुने र कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणवाट वन्चित नगरिने भन्ने उल्लेखित संबैधानिक व्यवस्थाले समानताको प्रत्याभूती गरेको पाइयो ।संविधानको धारा १३ मा रहेको कानूनको अगाडि समानता भन्ने कुराले कुनैपनि पूर्वावस्थाको कल्पना नगरी निरपेक्ष रुपमा पूर्ण समानताको कल्पना गर्दछ भने कानूनको समान संरक्षणले निरपेक्ष समानताको अवस्थाको कल्पना नगरी समानता भन्ने कुरा समानहरुको बीचमा मात्र लागु हुने असमानहरु बीच समानता कायम हुन सक्ने हुँदैन । समान हैसियत भएका र समान अवस्थामा रहेकाहरु बीच

मात्र समानता कायम हुन सक्ने हुँदा राज्यले असमान व्यवहार गर्दा के कारणले अमूक वर्ग वा समूह असमान वा अर्कै वर्गभित्र रहने हो भन्ने कुराको पुष्टी गर्नु पर्दछ । अर्थात् अमूक समूहलाई फरक समूह वा वर्ग अन्तर्गत पर्ने भएकोले फरक व्यवहार गरिएको हो भनि राज्यले उचित रूपमा वर्गीकरण गरी सोको औचित्यता समेत पुष्टी गर्नुपर्ने हुन्छ । एकै अवस्था र हैसियत भएकाहरूबीच फरक व्यवहार गर्दा राज्यले अनुचित रूपमा वर्गीकरण गरी असमान स्थिती रहेको भनि दिएका आधारहरू औचित्यपूर्ण हुन सक्दैनन् । राज्यले एकै निकाय अर्थात् प्रहरी प्रधान कार्यालय मातहतका र मन्त्री जस्तै एकै प्रकारको सेवा सुविधा प्राप्त गर्ने सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरू समेतको निजी सुरक्षामा २४सै घण्टा खटिन पर्ने सुरक्षा अधिकारीहरू बीच फरक फरक सुविधा प्रदान गर्दा के कारणले एकै प्रकृतिका सुरक्षामा खटिएका सुरक्षाकर्मीलाई भेदभावपूर्ण व्यवहार गरेको हो भन्ने कुरा प्रष्ट हुन सकेको छैन । मन्त्री र राज्यमन्त्री समानको हैसियत भएका न्यायाधीशहरूको २४ सै घण्टा निजी सुरक्षा अधिकारीको रूपमा खटाउने भनी पत्र दिई प्रहरीहरूको उपल्लो तह प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट काममा खटाएको अवस्थामा यी निवेदक न्यायाधीशका सुरक्षाकर्मीहरूलाई मन्त्री र राज्यमन्त्रीका सुरक्षाकर्मीको भन्दा पृथक र फरक स्थिति रहेकोले सुविधा पनि

फरक हुने भनी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले लिएको आधार समानताको हकको प्रत्याभूतिको सन्दर्भमा दुवै प्रकारका सुरक्षाकर्मी बीच फरक स्थितिको वस्तुनिष्ठ आधार पेश गर्न नसकी वर्गीकरण गर्दा लिइएका आधार नै उचित रहेको पाइँदैन ।

समानहरू बीच मात्र समानता कायम हुन सक्ने भन्ने कुरामा यो अदालत सजग हुनुका साथै आफ्ना कतिपय निर्णयहरू मार्फत यस अदालतले सो सन्दर्भमा निर्णय पनि गरिसकेको छ । समानहरू बीच मात्र समानता रहने भन्ने सन्दर्भमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले यी दुवै प्रकारका सुरक्षाकर्मी असमान वर्गमा पर्छन् भनी उचित वर्गीकरण (Reasonable Classification) गरेको र त्यस्तो फरक वर्गीकरण गर्नु परेको औचित्यपूर्ण सम्बन्ध Rational Nexus समेत पुष्टी गर्न सकेको पाइँदैन । अर्थात् संबिधानमा उल्लेख भएको समानताको हकको प्रयोजनको लागि जहाँनेर दुई भिन्न वर्ग वा समूहका फरक फरक अवस्था र आधार भएको भनि दावी लिइन्छ, त्यस्तो फरक व्यवहार गर्दा लिइएका आधारको सो वर्गीकरणसंग औचित्यपूर्ण संबन्ध Rational Nexus छ, छैन भनि हेर्नुपर्ने हुन्छ । समानहरूका बीच समानता कायम हुने भन्ने सन्दर्भमा असमान व्यवहार गर्नु परेको कारण पनि औचित्यपूर्ण हुनपर्छ, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले

फिराएको लिखित जवाफमा सुरक्षाकर्मी समग्रमा जनताको जिउधनको सुरक्षाका लागि नै खट्ने भएपनि सम्माननीय प्रधानमन्त्री, माननीय उपप्रधानमन्त्री तथा माननीय मन्त्री एवं राज्य मन्त्रीहरुबाट निर्धारित समयमा मात्र नभई कुनै पनि समयमा सरकारी कार्य सम्पादन हुनु पर्ने र त्यस्ता पदाधिकारीले जस्तोसुकै जोखिमपूर्ण कार्यको निर्णय पनि गर्नुपर्ने हुंदा निश्चय नै त्यस्ता पदाधिकारीहरुको काम तुलानात्मक रुपमा वढी संवेदनशिल हुने हुनाले फरक सुविधा प्राप्त हुने भनी एकै वर्ग हैसियत र स्थिति रहेका न्यायाधीशका निजी सुरक्षा अधिकारी र मन्त्री एवं राज्य मन्त्रीका निजी सुरक्षा अधिकारी बीच उचित र औचित्यपूर्ण वर्गीकरण (Reasonable Classification) नै नगरी मन्त्री र राज्यमन्त्री समानको हैसियत भएका सर्वोच्च अदालत तथा पुनरावेदन अदालतका मुख्य न्यायाधीशहरुको सुरक्षाकर्मीहरु भिन्न भिन्न हैसियतका सुरक्षाकर्मी हुन भन्ने आधार लिएवाट फरक व्यवहार गर्दा लिईएको विभाजन Classification को आधार नै औचित्यपूर्ण नरहेवाट राज्यले एकै प्रकृतिका सुरक्षामा खटिएका सुरक्षाकर्मीलाई भेदभावपूर्ण व्यवहार गरेको प्रष्ट हुन्छ ।

मन्त्री र राज्यमन्त्री समानको हैसियत भएका सर्वोच्च अदालत तथा पुनरावेदन अदालतका मुख्य न्यायाधीशहरुको २४ सै घण्टा निजी सुरक्षामा खटिने भनी प्रहरी

सेवाको उपल्लो तह प्रहरी प्रधान कार्यालयले २४ सै घण्टा निजी सुरक्षामा खटिने भनी पत्र दिई त्यस्ता सुरक्षा अधिकारीको रुपमा खटाएको अवस्थामा यस्ता राज्यका विभिन्न निकायमा रही समान प्रकृतिको कार्य गर्नेगरी तोकीएका राज्यका उल्लेखित मन्त्री समेतका पदाधिकारीहरुका सुरक्षाकर्मी र उल्लेखित न्यायाधीशहरुका सुरक्षाकर्मीहरु बीच के कति र कुन आधार कारणले फरक फरक वर्गमा राखी फरक व्यवहार गर्नुपरेको हो र यसरी फरक फरक वर्गमा राखी फरक व्यवहार गर्न परेको कुराको कुनै औचित्यता समेत पुष्टी गर्न नसकी असमानहरुका बीच समानता कायम नहुने भनी वेमनासिवपूर्ण वर्गीकरणका आधारमा समान स्थिति नरहेको भनी लिखित जवाफमा लिइएको उक्त आधार समानताको हक, कानून न्याय तथा तर्कको आधारमा समेत सान्दर्भिक छैन ।

अतः समान अवस्था र हैसियतको मन्त्री एवं राज्य मन्त्री समेतका पदाधिकारीहरुको साथमा रहने निजी सुरक्षा अधिकारी (PSO) ले खाना खर्च वापत प्रतिदिन रु.७५१ पाउने गरी २०६३।१।२ मा मन्त्रपरिषद्वाट निर्णय भएको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयले एका सचिवलाई लेखेको च.नं. १९७ मिति २०६४।३।७ को पत्र समेतवाट देखिएको हुंदा उस्तै समान हैसियत रहेका सर्वोच्च अदालत एवं पुनरावेदन अदालतका मुख्य न्यायाधीशहरुका

निजी सुरक्षा अधिकारीहरु समेतले उक्त सुविधा प्राप्त गर्न वाञ्छनिय भएकोले माथि उल्लेखित आधार कारण संवैधानिक व्यवस्था, सर्वोच्च अदालतको फुलकोर्टवाट भएको निर्णय र अर्थ मन्त्रालयवाट भएको निर्णय एवं पत्राचार समेतका आधारमा निवेदन माग वमोजिम सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री तपवहादुर मगरको सुरक्षामा खटिई कार्यरत रहेका निजी सुरक्षा अधिकारी यी निवेदकलाई र यस्तै समान हैसियत रहेका सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश एवं पुनरावेदन अदालतका मुख्य न्यायाधीशहरुको सुरक्षा अधिकारीका रुपमा खटिएका अन्य सुरक्षाकर्मीहरु समेतलाई निजहरुले उल्लेखित न्यायाधीशहरुको निजी सुरक्षा अधिकारी (PSO) को रुपमा खटिईएको मितिवाट दैनिक खाना भत्ता वापत प्राप्त गर्न पर्ने रुकम दिलाउने सन्दर्भमा आवश्यक निर्णय गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरुको नाउंमा यो परमादेशको आदेश जारी हुने ।

४. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री राम कुमारप्रसाद शाह
सम्बत् २०६० सालको रिट नं. ----२९९९
आदेश मिति: २०६४।८।१९।३

विषय :- उत्प्रेषणयुक्त परमादेश समेत ।

निवेदक/पक्ष: गोपालदाश पटनवार
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/विपक्षी: पुनरावेदन अदालत, वुटवल
समेत

निवेदक गोपाल दास पटनवार र प्रत्यर्थी मध्येका प्रेम सागर पटनवार एका सगोलका अंशियारा भई निजहरु वीच अंश मुद्दा चली विवादित कि.नं. १९९ को ज.वि. ०-५-१ जग्गा निजको अंश हक वापत पाउने गरी मिति २०५६।६।२० मा मिलापत्र भएको कुरामा विवाद देखिंदैन । यस्तै प्रत्यर्थी मध्येका प्रेमसागर दासले प्रत्यर्थी जिउतादासवाट घर खर्च गर्न भनी लिएको रु. ४०,०००। भरी पाउने गरी मिति २०५६।३।२८ मा शुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतवाट भएको फैसला अन्तिम रही सोही फैसलाको आधारमा विवादित जग्गा लिलामी गरी निजैले सकारेको देखिन्छ कपाली तमसुक मिति २०४६।१।५ मा खडा भएको देखिन्छ । यी निवेदकले घरको मुख्य प्रत्यर्थी प्रेम सागर भएको कुरा रिट निवेदनमा स्वीकारी गरेको छन् । कपाली तमसुकको कागज भएपछि मात्र निज उपर अंश मुद्दा दायर भई निजले विवादित जग्गा समेत अंश भागमा पाउने गरी मिति २०५३।१०।२२ मा शुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतवाट फैसला भएको पाइन्छ । त्यस्तै लेनदेन मुद्दामा भएको फैसलानुसारको विगो भरी भराउको लागि मिति २०५६।६।२ मा

निवेदन परेको पाइन्छ । सामान्यतया फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्नु पर्ने नजिर सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भई आम प्रचलनमा समेत रही रहेको परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा विवादित ऋण प्रत्यर्थी प्रेमसागरले लिंदा यि निवेदक एका सगोलको परिवारमा रहे भएको समेतमा विवाद भएन । यस्तो अवस्थामा मुलुकी ऐन दण्ड सजायको २६ नं. वमोजिमको कानूनी व्यवस्थाले पनि दुनियाको विगो वापत निज रिट निवेदकको अंश समेतबाट भरी भराउ हुन नसक्ने भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । लेनदेन व्यवहारको ८ नं. समेतले प्रत्यर्थी प्रेम सागर घरको मुख्य भएको अवस्थामा लिएको ऋण सगोलको गोश्वारा धनवाट व्यवहार नचल्ने कुरा पनि भएन ।

यसको अतिरिक्त यि निवेदकलाई आफ्नो अंश भागमा परेको चल अचल सम्पत्ति अर्काको ठहरिएमा अंश वण्डाको २९ नं. समेतको कानूनी व्यवस्था अन्तर्गतको कानूनी उपचार प्राप्त हुने नै देखिँदा निजको संविधानद्वारा प्रदत्त सम्पत्ति सम्बन्धी संवैधानिक हक अधिकार संरक्षणार्थ भन्दै यस अदालतको असाधारण क्षेत्राधिकारको मार्ग अवलम्बन गरी परेको निवेदकको निवेदन माग वमोजिम अन्य कानूनी उपचारको अभाव भएको समेत देखिएन । त्यस्तै यि रिट निवेदकले आफ्नो रिट निवेदनमा उल्लेख गरेको विवादित ऋणको दायित्ववाट छुटकारा पाऊं भन्ने र मिलापत्र

वमोजिम गराई पाऊं भन्ने मुद्दा समेत पुनरावेदन अदालत वुटवलवाट वादी दावी नपुग्ने गरी शुरु जिल्ला अदालतले गरेको फैसला सदर गरी अन्तिम रूपमा रही रहेको अवस्था समेत देखिँदा यि रिट निवेदकको निवेदन जिकिरको कानूनी आधार एवं तर्क मनासिव नदेखिँदा माग दावी वमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन ।

अतः माथि उल्लेखित र विवेचित कारण प्रमाण समेतको आधारमा निवेदकको निवेदन माग वमोजिमको उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको आदेश जारी गर्नु पर्ने सम्मको कानूनी आधार एवं औचित्यता नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ।

५. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिरअली अन्सारी
सम्बत् २०६४ सालको दे.पु.नं.-----१२
सम्बत् २०६४ सालको दे.पु.नं. ५७२
फैसला मिति: २०६५।२।२२।४

मुद्दा: अंश चलन ।

पुनरावेदक वादी: हेमदेवीको मु.स.गर्ने गीता
राजवंशी मरी निजको मु.स. गर्ने
रीता राजवंशी (माथेमा) समेत
विरुद्ध
प्रत्यर्थी प्रतिवादी: ममता प्रधान (राजवंशी)

पुनरावेदक प्रतिवादी: ममता प्रधान (राजवंशी)

विरुद्ध

प्रत्यर्थी बादी: हेमदेवीको मु.स.गर्ने गीता राजवंशी मरी निजको मु.स. गर्ने रीता राजवंशी (माथेमा) समेत

शुरु फिराद पर्दाका वखत फिरादकर्ता हेमदेवी, अविवाहिता छोरी गीता राजवंशी, अनिल राजवंशी र ममता प्रधान एकासगोलमा रहेकोमा कुनै विवाद देखिएन । गीता राजवंशीको जन्ममिति २०२१।११।८मा भएको तथ्य निजको नागरिकता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपीबाट देखिन्छ । प्रस्तुत फिरादपत्र मिति २०६०।७।१८ मा दायर हुँदाका वखत निज ३५ वर्ष नाँधी अविवाहित अवस्थामै रहेको भन्ने देखियो । मुलुकी ऐनमा २०५९।६।१० मा भएको एघारौँ संशोधन पूर्वकै अंश बण्डा सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था वमोजिम पनि वावु आमा र दाजु भाई सरहको अंशियार कायम हुने देखिएकी निज गीता राजवंशी मुलुकी ऐनमा भएको एघारौँ संशोधन भन्दापछि प्रस्तुत फिराद पत्र दायर हुँदाका वखत अविवाहितै रहेको अवस्थामा निज स्वतः १ अंशियार कायम हुने कुरामा दुईमत हुनै सक्तैन ।

पुनरावेदिकाहरु फिराद पर्दाका वखत विवाह भैसकेको कारण स्वतः अंशियार कायम हुने स्थितिमा छैनन् । तर निजहरुले

गीतादेवीबाट प्राप्त गरेको मिति २०६१।३।२२ को शेषपछिको बकसपत्र लिखतको आधारमा गीतादेवीले प्राप्त गर्नु पर्ने अंश भागतर्फ जीकिर लिएको देखिन्छ । उक्त मितिको शेषपछिको बकसपत्रको पारित लिखत हेर्दा गीतादेवीले यी पुनरावेदिकाहरुलाई आमा हेमदेवीले दिएको शेषपछिको लिखत वमोजिम हेमदेवीको अंश हक हुन आउने र आफ्नो हकको समेत चल अचल सम्पति भोग चलन गर्न पाउने गरी पारित गरिदिएको देखिन्छ । पुनरावेदिकाहरुको आमा हेमदेवीले गीतालाई दिएको शेषपछिको बकसपत्रको लिखत बदर गरिपाऊँ भनी अनिल सिंहले दिएको फिराद दावी पुन नसक्ने ठहरी शुरु अदालतबाट भएको फैसला अन्तिम भई बसेको देखिँदा सो लिखतबाटै हेमदेवीको अंश हक यथावत् कायम रहने र सो १ भाग गीता राजवंशीले प्राप्त गर्ने देखिन्छ ।

अंशबण्डाको महलको १ नं. मा अंशबण्डा गर्दा वावु , आमा, लोग्ने, स्वास्नी, छोरा, छोरीहरुको जीयजीयैको अंश गर्नुपर्छ भन्ने कानुनी व्यवस्था गरिएको पाइन्छ । फिराद दायर हुँदाका वखत ४ अंशियार देखिएकोमा मुद्दा चल्दै जाँदा फिरादी हेमदेवी र अविवाहिता छोरी गीताको मृत्यू भएतापनि निजहरुले आ-आफ्नो अंश भागको चल अचल सम्पति शेषपछि खाने गरी क्रमश हेमदेवीले गीतादेवीलाई र गीतादेवीले पनि यी पुनरावेदिकाहरुलाई छुट्टा छुट्टै लिखत

पारित गरी दिइरहेकोले उक्त लिखतहरूको अस्तित्व र प्रभाव दाताको मृत्यु सँगै स्वतः समाप्त हुने देखिएन ।

अंश मुद्दामा अंशियारहरूबीच नाता सम्बन्धी विवाद नरहेको र अंश बण्डा भई नसकेको अवस्थामा फैसलाबाट मात्र होइन अंशियार भएकै नाताले अंश हक सुरक्षित रहेको हुन्छ । अदालतको फैसलाले दावीकर्ता अंशियारको अंश भाग अलग गर्ने वा छुट्याई दिने काम गर्दछ । त्यस कारण स्वतः अंश हक निहित रहेको कुनै अंशियारले आफ्नो अंश भागको सम्पत्ति आफ्नो अंश भाग छुट्याई नलिदै अर्को अंशियार वा अर्को व्यक्तिलाई हालैको बकसपत्र वा शेष पछिको बकसपत्र गरी दिएमा बकसपत्र पाउनेले नै दाताको अंश भाग सम्बन्धी अधिकारको प्रयोग गरी दाताको अंश भाग छुट्याई लिन पाउने हुन्छ । एउटा अंशियारले मुद्दा चल्दा चल्दै आफ्नो अंश हक समेत अर्को व्यक्तिलाई शेषपछिको बकसपत्र गरि दिई परलोक भएपनि निजको अंश हक स्वतः समाप्त नभई बकसपत्र पाउनेमा निहित हुन जान्छ । यसै विषयमा यस अदालतको वृहत पूर्ण इजलासबाट पुनरावेदक मथुरा चिपालु विरुद्ध मनोज चिपालु भएको २०५४ सालको दे.पु.ई.नं. १२६ को अंश मुद्दामा शेषपछिको बकसपत्र लिखत अन्यथा प्रमाणित नभएमा लिखतको कानूनी अस्तित्व मान्नु पर्ने र दाताको मृत्यु पछि अंशहकको सम्पत्ति बकसपत्र पाउनेमा सन्ने भनी स्पष्ट कानूनी

सिद्धान्त समेत प्रतिपादित भई सकेको छ (ने.का.प. २०५६नि.नं. ६७२९, पृष्ठ ३९२) ।

प्रस्तुत मुद्दामा गीतादेवी जीवित रहेको अवस्थामा निजले पाएको शेषपछिको बकसपत्र अनुसार आमाको १ भाग र आफ्नो १ भाग गरी २ भाग अंश छुट्याई लिन सक्ने नै थियो । तर मुद्दा चल्दा चल्दै निज गीताको मृत्यु भएको भएतापनि निजले पाउने आमाको अंश र आफ्नो अंश समेत खान पाउने गरी यी पुनरावेदिकाहरूलाई २०६१।३।२२ मा शेषपछिको बकसपत्र पारित गरी हक हस्तान्तरण गरी दिएको अवस्था हुँदा उक्त पारित लिखत बमोजिम उपरोक्त गीतादेवीको २ भाग अंश हक निजको मृत्यु पछि पनि यथावत् रूपमा अस्तित्वमा रहिरहेको मान्नु पर्ने देखियो । तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतले ४ अंशियार कायम गरी ४ भागको २ भाग वादीले प्रतिवादीबाट अंश छुट्याई लिन पाउने ठहर गरेको फैसला सो हदसम्म मिलेकै देखिन आयो । त्यसरी अंश भाग गर्दा यी पुनरावेदिकाहरूलाई अंशियार कायम गरी निजहरूको अंश भाग दिलाएको वा छुट्याएको भन्ने नभई हेमदेवी र गीतादेवीको अंश भाग सम्म दिलाएको भनी सम्झनु पर्ने हुन्छ । त्यसो हुनाले ४ अंशियार कायम गरेको मिलेन भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जीकिर पुग्न सक्तैन ।

पुनरावेदिकाहरूले दावी गरेको रकम प्रतिवादीका पतिको हवाई जहाज दुर्घटनामा

मृत्यु भएको कारण दुर्घटना विमा वापत प्रतिवादीले बुझी लिएको रकम भन्ने देखिन्छ । वीमा ऐन, २०४९ को दफा ३८ ले जीवन वीमाको रकम वीमित व्यक्ति मरेमा निजले इच्छाएको व्यक्ति भए उसैले र त्यस्तो व्यक्ति नभए त्यसैमा उल्लिखित क्रमानुसारका व्यक्तिले पाउने भनी सबैभन्दा अगाडि सगोलको पति वा पत्नी र त्यसपछि क्रमशः सगोलको छोरा, छोरी, विधवा छोरा बुहारी, सगोलको वावुआमा समेतका नातेदारलाई त्यस्तो वीमा रकमको हकदारमा निर्धारण गरेको देखिन्छ । पुनरावेदक वादीहरूले जीवन वीमाको रकम पाउने सम्बन्धमा निर्धारण भएको हकदारको क्रम दुर्घटना वीमा वापतको रकमको हकमा आकर्षित हुँदैन भन्ने जीकिर लिएकोमा प्रतिवादीको पतिले वायुसेवामा कार्यरत रहँदाका अवस्थामा हवाई जहाज दुर्घटनामा परी ज्यान गुमाए वापत उक्त विमान सेवाले निजको मरणोपरान्त करार बमोजिम जीवन वीमा वापत नै सो विवादित रकम प्रतिवादीलाई बुझाएको देखिन्छ । सो वीमा रकम वीमकको मृत्यु पछि मात्र प्रदान गरिने रकम हुँदा त्यस्तो दुर्घटना वीमाको हकमा पनि ऐनले जीवन वीमाको हकमा वीमा रकम प्राप्त गर्न निर्धारित गरेको हकदारको प्राथमिकता क्रम आकर्षित नहुने कुनै कारण र औचित्य देखिदैन ।

विवादित दुर्घटना वीमाको रकमलाई अंशियारहरूको सगोलको सम्पति वा पैतृक

सम्पतिको रूपमा स्वीकार गर्न वा अर्थ गर्न मिल्दैन । त्यो नितान्त विशेष किसिमको र विशेष अवस्थामा प्रदान गरिने र प्राप्त हुने रकम हुनाले दुर्घटना वीमाको रकम मृतकको पति वा पत्नी बाहेक अन्य अंशियारमा बण्डा गर्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था र बाध्यता छैन । यस्तो अवस्थामा सुनील राजवंशीको दुर्घटनामा मृत्यु भएवापत प्राप्त हुने वीमा रकम सम्बन्धित कानूनी व्यवस्था अनुसार मृतकको पत्नी प्रतिवादी ममता प्रधान (राजवंशी) ले नै एकलौटी प्राप्त गर्ने कुरामा विवाद हुन सक्तैन । सो वीमा रकम प्रतिवादीले एकलौटी लिन पाउने हुनाले त्यसबाट समेत बण्डा लगाई पाउँ भन्ने वादीको पुनरावेदन जीकिर पुग्न सक्ने देखिएन । शुरुले त्यसबाट बण्डा नलाग्ने भनी फैसलामा उल्लेख गरेकोलाई पुनरावेदन अदालतले अन्यथा नबोलेको हुनाले शुरुकै इन्साफ कायम रहेको देखिन आउँछ ।

तसर्थ शुरुले ३ भागको १ भाग वादीले प्रतिवादीबाट अंश छुट्टयाई लिन पाउने र वीमा रकम बण्डा नलाग्ने गरी गरेको फैसलालाई केही उल्टी गरी ४ अंशियार कायम गरी हेमदेवी र गीतादेवीको २ भाग अंश सम्म प्रतिवादीबाट यी पुनरावेदिकाहरूले छुट्टयाई लिन पाउने ठहराई पुनरावेदन अदालतपाटनले मिति २०६३।०२।२६ मा गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ।

६. संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमारप्रसाद
शाह
सम्बत २०५८ सालको फौ.पु.नं. ३०४२
फैसला मिति: २०६४।१२।१२।३

मुद्दा: - कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक वादी: शिव कुमारी आचार्यको
जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध
प्रत्यर्थी प्रतिवादी: निरबहादुर खपाङ्गी मगर
समेत

यी प्रतिवादीहरु अनुसन्धानको क्रममा फरार रही अदालतबाट जारी भएको ७० दिने म्यादी पुर्जीको म्यादमा समेत अदालतमा उपस्थित नभई प्रस्तुत मुद्दाको कारवाहीको पुरै चरणमा फरार नै रहेको अवस्था छ । मृतक टेकबहादुर मगर र यी फरार रहेका प्रतिवादीहरु एवं अन्य प्रतिवादीहरु बीच रक्सी खाएको पैसा नदिएको भन्ने विषयमा वादबिबाद भै सोही कारणबाट मृतक र यी प्रतिवादीहरु बीच भगडा भै मृतकलाई यी प्रतिवादीहरु समेतले सामुहिक कुटपीट गरी लखेट्दै लगेको र मृतकलाई कुटपीट गरी मारी फालेको भन्ने तथ्यमा कुनै विवाद छैन ।

मृतकको मृत्युको कारणमा "Due to traumatic Rupture of Heart" भन्ने पोष्ट पार्टम रिपोर्टमा उल्लेख भएको देखिन्छ । साथै मृतकको बायाँ पट्टिको चौथो करङ्ग समेत भाँचिएको भन्ने समेत उल्लेख भईरहेको छ । यस्तो स्थितिमा मृतकको मृत्यु कुटपीटको कारण मुटु फुटी रगत जमेको (Pericardium) कारणले भएको भन्ने पुष्टी हुन आयो ।

मृतक र यी प्रतिवादीहरुबीच रक्सीको पैसाको निहुँमा विवाद भै भगडा भएको र कुटपीट समेत हुन थालेपछि मृतक भागी गएकोमा यी प्रतिवादीहरुले लखेट्दै गई निजलाई घँघरुको लाठी समेतले यत्रतत्र प्रहार गरी भूईँमा लडाएको र पुन कुटपीट गर्दा मरेपछि दहमा लाश फालेको भन्ने अभियुक्त प्रतिवादी कान्छो भन्ने लालबहादुर राई समेतको अदालतमा भएको बयानबाट देखिन्छ । यी प्रतिवादीहरु निरबहादुर, गोरे र समशेरबहादुरले मृतकलाई कुटपीट गरेको देखेको हुँ भनी सह अभियुक्त प्रतिवादीहरु अम्बरबहादुर विश्वकर्मा, कान्छा भन्ने लालबहादुर राई समेतले शुरु जिल्ला अदालतमा बयान गर्दा खुलाई दिएका छन् । यसरी अन्य प्रतिवादीहरुले निरबहादुर, गोरे र समशेरबहादुरले नै मृतकलाई कुटपीट गरी मारेको भनी बयान गरिदिएको अवस्थामा निजहरुको कुटपीटको चोटबाटै मृतकको मृत्यु भएको पुष्टि हुन आउँछ । पुनरावेदन अदालत, राजविराजले यी प्रतिवादीहरुलाई

ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं बमोजिमको कसूर कायम गरी सजाय गर्ने फैसला गर्दा मृतकलाई मानुपर्ने मनशाय (Mens Rea) र मानुपर्नेसम्मको कार्य (Actus Reas) नदेखिएको र कुटपीटको वारदातमा उसैवखत उठेको रीस थाम्न नसकी कुटपीट भएको कारण मृतकको मृत्यु भएको हुँदा ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं. आकर्षित हुन्छ, भन्ने न्यायिक निष्कर्ष निकालेको पाइन्छ । सो १४ नं. को कानुनी व्यवस्था हेर्दा "ज्यान मार्नाको मनसाय रहनेछ, ज्यान लिनुपर्नेसम्मको इवि पनि रहेनछ, लुकी चोरीकन हानेको पनि रहेनछ, उसै मौकामा उठेको कुनै कुरामा रीस थाम्न नसकी जोखिमी हतियारले हानेको वा विष खुवाएकोमा बाहेक साधारण लाठा, ढुंगा, लात, मुक्का इत्यादिले हान्दा सोही चोट पीरले ऐनका म्याद भित्र ज्यान मरेमा दश वर्ष कैद गर्नु पर्छ" भन्ने कानुनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । मृतकको पोष्ट मार्टम रिपोर्टमा नाक मुखको छाला, मासु केही नभएको काटिएको देखिएको भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख भईरहेको छ । सो घाउ चोट उपर्युक्त उल्लेखित साधारण लाठी मुक्काको प्रहारबाट भएको भन्ने नदेखिनुका साथै मृतकको बायाँ पट्टिको चौथो करङ्ग समेत भाँचिएको अवस्थामा त्यस्तो कुटपीटबाट मानिसको ज्यान मर्नसक्छ, भन्ने जानकारी यी प्रतिवादीहरूलाई थिएन वा मार्ने मनसाय थिएन भन्ने तर्क स्वयममा तथ्यपरक देखिदैन

। मृतकको मुटु नै फुट्ने गरी भएको कुटपीटलाई अपराधिक मनसायपूर्वकको कार्य (Actus Reus) होइन भन्ने तर्क पनि निराधार देखिन आउँछ । तसर्थ यी प्रतिवादीहरूले मृतक उपर गरेको कुटपीटको कार्य उल्लेखित ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं ले परिभाषित गरेको अपराधभित्र पर्छ भन्ने देखिएन ।

अर्कोतिर, यी तीनै जना प्रतिवादीहरू अनुसन्धानको क्रमदेखि नै फरार रहेको तथ्यलाई पनि विचार गरिनु अपरिहार्य हुन आउँछ । यी प्रतिवादीहरूले अदालतबाट जारी भएको म्यादभित्र अदालतमा उपस्थित भै प्रस्तुत वारदातको अवस्थामा आफूहरूले मृतकको ज्यानै लिने उद्देश्यले निजउपर कुटपीट गरेको होइन वा ज्यान मार्ने सम्मको मनसाय नभएपनि तत्कालको रीस थाम्न नसकी मृतकउपर सामान्य कुटपीट गरेको हुँदा कम सजाय हुनुपर्छ वा निर्दोष ठहर गर्नु पर्छ भनी कम सजाय वा निर्दोषिताको जीकिर लिएको अवस्था पनि देखिदैन । यसरी प्रस्तुत मुद्दाको न्यायिक प्रक्रियामा उपस्थित नै नभई फरार रहेको प्रतिवादीहरूले मृतकउपर कुटपीट गर्दा ज्यान मार्ने मनसायले गरेको हो वा त्यस्तो मनसायको अभावमै तत्कालको रीस थाम्न नसकी कुटपीट गरेको के हो ? भन्ने सम्बन्धमा निज प्रतिवादीहरू स्वयंको अन्यथा जिकिरको अभावमा अदालत स्वयंमले मनोगत आधारमा त्यस्तो निष्कर्ष निकाल्नु

उचित र कानून संगत समेत हुदैन । न्याय निरोपणको क्रममा उपस्थित नभएर फरार रहेका प्रतिवादीहरु उपर अभियोग दावी भन्दा कम सजाय हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको निर्णयाधार प्रस्तुत मुद्दामा संकलित जाहेरवाला र प्रत्यक्षदर्शी एवं सह अभियुक्तको कथन लगायतका सबूद प्रमाणसँग मेल खाने देखिन आएन । तसर्थ यी प्रतिवादीहरु निरबहादुर, गोरे लायो मगर र समशेरबहादुर उपर ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं को कसूर कायम गरी सजाय गरेको पुनरावेदन अदालतको ठहर मनासिव देखिन नआई अभियोग दावी वमोजिम ज्यान सम्बन्धीको १३(३) नं. वमोजिमकै कसूर कायम हुने देखिन आउँछ । सो १३(३) नं मा लाठा हुंगा र साधारण हात हतियारले कुटी, हानी, रोपी, घोची वा अरु ज्यान मर्ने गैह्र कुरा गरी ज्यान मरेमा एकै जनाले मात्र सो काम गरी ज्यान मरेमा निजलाई र धेरै जना भै मारेमा जसको चोटबाट मरेको ठहर्छ, उसैलाई मुख्य ज्यानमारा ठहर्‍याई निजलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद र अन्यलाई वा यसैको चोटले मरेको भन्ने कुरा सो हतियार छाड्ने कसै उपर प्रमाणबाट देखिन ठहर्न नआएमा सबैलाई जन्मकैद गर्नु पर्छ " भन्ने कानुनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । प्रस्तुत वारदातमा यी तीनैजना प्रतिवादीहरुले मृतकउपर सामुहिक कुटपीट गरेको तथ्यमा कुनै विवाद छैन । तर यी प्रतिवादीहरु मध्ये यसैको

चोटले मृतकको मृत्यू भएको भन्ने संकलित मिसिल प्रमाणबाट खुल्न सकेको छैन । यस्तो अवस्थामा यी प्रतिवादीहरु निरबहादुर खपाङ्गी मगर, गोरे लायो मगर र समशेरबहादुर खपाङ्गी मगरलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३)नं. वमोजिम जन्मकैदको सजाय नै हुने देखियो ।

अतः माथि विवेचना गरिएको आधार कारण समेतबाट प्रतिवादीहरु निरबहादुर खपाङ्गी मगर, गोरे लायो मगर र समशेरबहादुर खपाङ्गी मगरलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं वमोजिम जनही जन्मकैद हुने ठहर्‍याई गरेको शुरु जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी गरी ज्यान सम्बन्धीको महलको १४ नं वमोजिम जनही १० वर्ष कैद हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सो हदसम्म मिलेको नदेखिदा केही उल्टी भई शुरु जिल्ला अदालतले निज प्रतिवादीहरुलाई जनही जन्मकैद हुने ठहर्‍याई गरेको फैसला सदर हुने ।

७. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी.

माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल

सम्बत् २०६० सालको रिट नं.३२०१

आदेश मिति: २०६४।१०।२३।४

मुद्दा :- उत्प्रेषण ।

निवेदक: भरतकेशर सिंह

विरुद्ध

विपक्षी: जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौं
समेत

संस्था दर्ता ऐन, २०३४ को दफा ४ बमोजिम २०६०।६।१२ मा द.नं.३३८।०६०।०६१ अन्तर्गत जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा विपक्षीले दर्ता गराएको विश्व हिन्दू महासंघ नेपाल राष्ट्रिय समिति नामक संस्थाले निवेदक संस्था विश्व हिन्दू महासंघको छाप, लोगो र नाम नै राखेर संस्था दर्ता गराएको र त्यसरी संस्था दर्ता गराउने कार्य संस्था दर्ता ऐन, २०३४ को दफा ६(१) र (३) विपरित भएकोले उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी उक्त संस्थाको दर्ता बदर गरिपाऊँ भनी उक्त संस्थाको अध्यक्ष नारायणप्रसाद पोखरेल र जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाण्डौंलाई विपक्षी बनाई प्रस्तुत निवेदन परेको देखिन्छ । निवेदकको उक्त दावी अनुसार उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी उक्त संस्थाको दर्ता बदर गर्न मिल्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा विश्व हिन्दू महासंघ नेपाल राष्ट्रिय समिति नामक संस्था संस्था दर्ता ऐन, २०३४ को दफा ४ बमोजिम २०६०।६।१२ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा दर्ता भएको तथ्यलाई निवेदक स्वयंले आफ्नो निवेदनमा स्वीकार गरेको र मिसिल संलग्न दर्ता प्रमाण

पत्र समेतले सो तथ्यलाई पुष्टि गरेको देखिन्छ । संस्था दर्ता ऐन, २०३४ को दफा ४ अनुसार अधिकार प्राप्त निकायबाट संस्था दर्ता भएपछि त्यस्तो संस्थाको छुट्टै कानूनी अस्तित्व रहने तथ्यमा कुनै विवाद देखिदैन । विपक्षी मध्येका पं.नारायणप्रसाद पोखरेलको लिखितजवाफ हेर्दा उक्त संस्था आफूले मात्र दर्ता गरेको नभई अन्य ७ जना विभिन्न व्यक्तिहरु समेत संस्थापक भई दर्ता गरिएको भन्ने देखिन्छ । निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताले समेत लिखितजवाफको उक्त व्यहोरालाई अन्यथा हो भनी इजलास समक्ष खण्डन गर्न सकेको देखिएन ।

यसरी विपक्षी मध्येका पं.नारायणप्रसाद पोखरेल समेत ८ जना संस्थापक भई संस्था दर्ता ऐन, २०३४ को दफा ४ बमोजिम विश्व हिन्दू महासंघ नेपाल राष्ट्रिय समिति नाम गरेको संस्था दर्ता भई कानूनी मान्यता प्राप्त भई स्वतन्त्र अस्तित्व कायम भइसकेको संस्थाको दर्ता बदर गरी पाउन दर्ता भएको संस्था तथा संस्था दर्ता गर्ने सबै संस्थापक सदस्यहरुलाई विपक्षी नबनाई संस्थापक ८ जना मध्ये १ जनालाई मात्र व्यक्तिगत तवरले विपक्षी बनाई दायर गरिएको प्रस्तुत निवेदनमा अरु थप केही विवेचना गरिरहनु पर्ने देखिएन । रिटको मान्य सिद्धान्त अनुसार जुन निकाय वा संस्थालाई बदर गर्न माग गरेको हो त्यस्तो निकाय वा संस्थालाई समेत विपक्षी बनाउनु पर्नेमा सो नगरी संस्थालाई विपक्षी

नबनाई संस्थापक सदस्य मध्येका पनि एक जना सदस्यलाई त्यो पनि व्यक्तिगत रूपमा प्रतिवादी बनाएको देखियो । सम्बन्धित व्यक्तिहरु एवं सम्बन्धित संस्थालाई नै प्रतिवादी नबनाएको हुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ।

८. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री वलराम के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिरअली अन्सारी
सम्बत् २०५९ सालको फौ.पु.नं. .३२६८
फैसला मिति: २०६५।२।२१।३

मुद्दा:- बच्चाको न्वारान गरी नाता कायम ।

पुनरावेदक प्रतिवादी: परिमल राना क्षेत्री
विरुद्ध
प्रत्यर्था वादी: चित्रा वि.क.

वादी वा निजका माइतीको कसैसंग यी प्रतिवादी वा निजको परिवारका कुनै सदस्यसंग कुनै नयां, पुरानो रीस इवी रहेको देखिदैन । प्रतिवादीलाई यस्तो मुद्दामा भुट्टा आमरोप लगाई फैलाउनु पर्ने अन्य कुनै कारण पनि प्रतिवादी तर्फबाट खुलाउन सकिएको पाइदैन । वादी स्वयमले पनि आफ्नो चरित्र माथिनै आक्षेप हुने वा गम्भीर आघात पर्ने गरी वावु नभएको व्यक्ति यी प्रतिवादीलाई आफूले जन्माएको बच्चाको

बाबुहो भनी भन्नुपर्ने आवश्यकता र वाध्यता पनि देखिन आउदैन ।

नाता कायमजस्तो व्यक्तिको चरित्र र नैतिकतासंग सम्बन्धित संवेदनशील मुद्दामा आफूमाथि लागेको अभियोगका सम्बन्धमा प्रतिवादी स्वयं अदालतमा उपस्थित भई आफ्नो भएको सांचो सत्य व्यहोरा खुलाई न्याय मनिरोपण गर्ने कार्यमा मद्दत गर्नुपर्नेमा यी प्रतिवादी लिलवहादुर रानाले अदालतसमक्ष उपस्थित हुन सकेको पनि देखिएन । यसरी अदालतमै अनुपस्थित रहनुले यी प्रतिवादी निर्दोष भएको र निजमाथि भुट्टा आरोप लगाइएको भनी मान्न मिल्ने अवस्था देखिदैन । यस्तै अ.वं. १३९ नं. वमोजिम बुझएका अर्का प्रतिवादी यमवहादुर भन्ने ऐववहादुरले पनि अदालतमा उपस्थित भई आफ्नो भएको सांचो व्यहोरा व्यक्त गरेको देखिएन । निजको तर्फबाट निजका बाबु देउरामले बयान गरेको र वादीले जन्माएको बच्चाको बाबु यामवहादुर हो भनी गरेको बयानलाई पुष्टि गर्ने वा यामवहादुर र वादी चित्रा वि.क. बीच विवाह भएको कुनै प्रमाण समेत पेश गर्न सकेको देखिएको छैन ।

आफू सहकारी संस्थाको सदस्य भएको वेलामा सो संस्थाबाट निज वादीका बाबुलाई विना धितो ऋण दिन अस्वीकार गरेको रिसइविले निज वादीका बाबुले वादीलाई सिकाई मेरो छोरोले निज वादीलाई करणी गरेको हो भनी वादीले दावी लिएको

भन्ने सम्म आफ्नो प्रतिउत्तर पत्रमा प्रतिवादीका बाबुले उल्लेख गरेको सम्बन्धमा हेर्दा सो जिकीरलाई पुष्ट्याई गर्ने आधार र प्रमाण प्रतिवादी पक्षबाट पेश हुनसकेको मिसिल कागजातबाट देखिदैन । यसरी विनाआधार प्रमाण जिकिर लिएको प्रतिउत्तरको व्यहोरा पत्यारलायक देखिदैन र यस्तो जिकीर प्रमाणयोग्य पनि हुन सक्तैन । यस्ता अप्रमाणिक भनाईको आधारमा प्रतिवादीले आफ्नो दायित्वबाट उन्मुक्ति प्राप्त गर्न सक्ने देखिदैन ।

यसैगरी यी प्रतिवादीका तर्फबाट प्रस्तुत भएको प्रतिउत्तरमा जिकीर लिएको अस्पतालको अभिलेखमा वादीको लोग्नेको नाउँमा यमबहादुर भन्ने उल्लेख भएको सन्दर्भतर्फ हेर्दा भेरी अन्चल अस्पताल, नेपालगंजको यस अदालतमा प्राप्त Admission & Summary Record मा भएको यमबहादुर वि.क.को सही स्पष्ट देखिदैन । सो अस्पतालमा भएको उल्लिखित अभिलेखमा भएको यमबहादुर वि.क.को सही निजको हो होइन भनी परीक्षण गरिएको वा निज स्वयंले अदालतमा आई आफ्ना सो हस्ताक्षर सहीका सम्बन्धमा अभिव्यक्त भएका कथनप्रति कुनै प्रतिक्रिया दिएको अवस्थासमेत देखिदैन । यस्तो अस्पतालको अभिलेखसम्बन्धी जिकीर र अस्पतालको उल्लिखित अभिलेखमा भएको उल्लिखित किसिमको सहीछापको आधारमा मात्र वादीले

जन्माएको बच्चाको बाबु यमबहादुर हो भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिने अवस्था देखिदैन ।

करणी र बच्चाको जन्मसम्बन्धी विवादमा सो मिसिल संलग्न प्रमाणका अतिरिक्त विवादसँग सम्बन्धित महिलाको वयानलाई गंभीरतापूर्वक हेर्नुपर्ने हुन्छ । सामान्यतया आफ्नो सतित्व एवं इज्जत, चरित्र र प्रतिष्ठामा आंच आउने वा लान्छना लाग्ने गरी कुनै पनि महिलाले एउटा पुरुषसंग करणी लेनदेन भएको अवस्थामा अर्को व्यक्तिउपर सो लान्छना लाउनुपर्ने अवस्था हुँदैन । जहांसम्म वादीले जन्माएको बच्चा प्रतिवादी लिलबहादुरको नभई निजकै लोग्ने यमबहादुरको हो भनी लिएको प्रतिउत्तर जिकिर छ, त्यस सम्बन्धमा यमबहादुरको उपस्थिति छैन, यमबहादुर र चित्रा वि.क. बीच वैवाहिक सम्बन्धकायम भएको कुनै आधार प्रमाण छैन । यमबहादुरको श्रीमती भए आफै उपस्थित गर्भ उपरोक्त तथ्यलाई आफैले स्वीकार गर्दै लोग्ने र बाबुलेगर्नु पर्ने अन्य दायित्वपूरा गर्नु पर्नेमा यमबहादुरबाट त्यस्तो कुनै पनि दायित्व पूरा गरेको देखिएको छैन । यस्तो अवस्थामा एउटा पुरुषसंग करणी गरी गराई सोको कारणबाट गर्भ रही बच्चासमेत जन्मेको कुरालाई अर्को पुरुषको करणीबाट सो बच्चा जन्मेको हो भनी निज वादीले अर्को व्यक्तिलाई लान्छना लगाउनु पर्ने कारणको विद्यमानता पनि नरहेकोले वादीदावीको बच्चा यी प्रतिवादी वाहेकको

व्यक्तिको करणीबाट जन्मेको भनी अनुमान गर्न मिलेन । उपलब्ध सम्पूर्ण साक्षी र प्रमाणबाट यिनै वादी प्रतिवादी बीचको सहवासबाट बच्चा जन्मेको देखिन आउँछ ।

अतः उल्लिखित विवेचनाबाट वादी दावीबमोजिम वादीको बच्चा यिनै प्रतिवादी लिलबहादुर रानाको करणी विर्यबाट जन्मेको पुष्टी हुँदा वादी चित्रा वि.क. को यी प्रतिवादी लिलबहादुर रानासंग लोग्ने नाता कायम भई बच्चाको न्वारानसमेत गरिदिनु पर्ने ठहर्‍याएको शुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मनासिव नै देखिँदा सदर हुने ।

९. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमारप्रसाद शाह

माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
सम्बत् २०६१ सालको दे.पु.नं. ---८९०२
फैसला मिति: २०६४।१।०।२९।३

मुद्दा: लिखत दर्ता बदर ।

पुनरावेदक वादी:सुरेन्द्र राई
विरुद्ध

प्रत्यर्था प्रतिवादी: सुधारमान राई समेत

प्रस्तुत मुद्दाको फिराद लेनदेन व्यवहारको १८ नं. एवं ४० नं. तथा अ.बं.

३६ नं. लाई टेकेर परेको देखिन्छ । लेनदेन व्यवहारको १८ नं. ले “सोह्र वर्ष नपुगेका नावालकले गरेको लेनदेन व्यवहार सदर ठहर्‍यैन । त्यसको धनको हिफाजत गर्ने मानिस समेतको सहिछाप गराएको रहेछ भने मात्र सदर ठहर्‍यछ । त्यसले पनि सो नावालकको धन विगार्नका लागि बेइमानी गरेको रहेछ भने निजबाट त्यस्तो विगो भराई सो विगोको सयकडा पच्चीस जरीवाना गर्नुपर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । पुनरावेदक वादीका सहोदर दाजु सुधारमान राई निजका संरक्षक भएको र निज समेत संरक्षक वसी अधिकृत वारेशनामा तयार गरी त्यसैको आधारमा दावीको घर जग्गाको हक हस्तान्तरण गरेको स्थितिमा निज पुनरावेदकको धनको हिफाजत गर्ने मानिस होइनन भनी अनुमान गर्न सक्ने अवस्था देखिँदैन ।

पुनरावेदकले प्रतिवादी सुधारमान राई समेतले म नावालकको धन विगार्न बेइमानी गरेको भनी जिकिर लिएको भएपनि के कसरी बेइमानी गरेको हो स्पष्टसंग तथ्ययुक्त प्रमाणबाट खुलाउन सकेको देखिँदैन । पुनरावेदककै भनाईलाई मान्ने हो भने पनि निज पहिले विराटनगरमा अध्ययन गरेको र पछि वन विज्ञान विषयमा हेटौडामा अध्ययन गरेको भन्ने देखिन्छ । ती सबै कार्य रक्षा शिक्षाको लागि सहयोग स्वरूप निजको एकमात्र संरक्षक दाजु सुधारमान राईबाट भएको भनी सामान्यतया अनुमान गर्नुपर्ने

देखिन्छ । यसबाट पुनरावेदककै रक्षा, शिक्षा एवं घर व्यवहार चलाउन दावीको पैत्रिक सम्पत्ति विक्री गरेको हुन सक्ने अवस्थालाई बिचार गर्दा बेइमानी भएको भन्ने पुनरावेदकको जिकिरसंग सहमत हुन सक्ने पनि देखिदैन । नावालकको धन विगार्नलाई प्रतिवादीहरुले बेइमानी गरेको भन्ने कुरा माथिको विवेचनाबाट नदेखिएको र प्रस्तुत मुद्दाको फिराद लिखत दर्ता बदरमा मिति २०५७/११/१९ मा परेको हुँदा पछिल्लो मिति २०५७/६/३० को लिखतको हकमा मात्र लेनदेन व्यवहारको १० नं. को हदम्याद भित्र प्रस्तुत विवाद दायर भएको देखिन्छ । तर सो भन्दा पहिला नै विवादित जग्गाबाट यी वादीको हक टुटी सकेको र अघिल्ला लिखतहरु कायमै रहेको अवस्थामा २०५७/६/३० को लिखत बदर हुन सक्दछ भन्न मिल्दैन । यस्तो अवस्थामा यस अदालतको पूर्व इजलासले निस्सा प्रदान गर्दा उल्लेख गरेको आधारसंग यो इजलास सहमत छैन । साथै सो विषयमा उद्धृत नजीर पनि यस मुद्दामा आकर्षित हुने देखिदैन ।

तसर्थ प्रत्यर्थी प्रतिवादी मध्येको सुधारमान राई पुनरावेदक वादी सुरेन्द्र राईका संरक्षक रहेको देखिएको, नावालकको धन विगार्न बेइमानी गरेको भन्ने तथ्य पुष्टी हुन नआएकोले पुनरावेदन अदालतले मिसिल संलग्न प्रमाणको मूल्यांकन गरी लिखत दर्ता बदर गरी पाउं भन्ने वादी दावी पुग्न नसक्ने

ठहर गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ।

१०. संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिरअली अन्सारी
सम्बत् २०५७ सालको रिट नं.- ३५९५
आदेश मिति: २०६५/२/२८/३

विषय :- उत्प्रेषणको आदेश लगायत अन्य
उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जी जारी
गरिपाऊं ।

निवेदक: सरिता बस्नेत

विरुद्ध

विपक्षी: शाही नेपाल बायुसेवा निगम,
काठमाडौं समेत

आफ्नो पति शाही नेपाल बायुसेवा निगममा पियन (लोडर) पदमा कार्यरत रहँदाका अवस्थामा निज विरुद्ध लागु औषध मुद्दा लगाई अदालतमा अभियोग पत्र दायर गरेपछि निगमको सेवाबाट स्वतः निलम्बन हुनुभएकोमा मुद्दा चलिरहेको अवस्थामा फैसला नहुँदै निजको मृत्यु भएको र पछि फैसला हुँदा मृत्यु भैसकेकोले निर्णय गर्नुपरेन भनी उल्लेख भै निज उपर लगाइएको अभियोग पुष्टि नभएकोले निजको निलम्बन स्वतः फुकुवा हुने अवस्था हुँदा निजको

जीवनकालमा शाही नेपाल वायु सेवा निगमबाट पाउनु पर्ने सुविधा दिलाई पाउँ भनी निवेदन दिएकीमा निगमबाट सुविधा दिन नमिल्ने भनी निर्णय भएकोले सो निर्णय बदर गरी सुविधा दिलाई पाउँ भन्ने निवेदन भएकोमा निवेदकको पतिले आरोपित कसूरबाट सफाई पाएको अवस्था नदेखिँदा निलम्बन स्वतः फुकुवा हुने अवस्था नहुँदा निजलाई सुविधा दिन मिल्ने होइन भन्ने विपक्षी शाही नेपाल वायुसेवा निगमको लिखित जवाफ परेको पाइयो । निवेदकका पति जनकराज बस्नेत तत्कालीन शाही नेपाल वायुसेवा निगममा पियन (लोडर) पदमा कार्यरत रहँदाका अवस्थामा निज समेत उपर लागु औषध चरेस निकासी समेतको कारोबार गरेको भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अभियोगपत्र दायर भै निजलाई मुद्दा पुर्पक्षको सिलसिलामा थुनामा राखिएको अवस्थामा मिति २०५७।१।१ गते निजको मृत्यु भएको देखिन्छ । निजको मृत्यु पश्चात उक्त मुद्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति ०५७।१।८ मा फैसला हुँदा उक्त अदालतले निजको हकमा निर्णय गर्नुपरेन भनी उल्लेख गरेको र उक्त मुद्दामा विभिन्न पक्षको पुनरावेदन पर्दा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट २०६३।२।२१ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलामा बदर गरी पुनः निर्णय गर्न काठमाडौं जिल्ला अदालतमा फिर्ता पठाएकोमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट पुनः २०६४।५।२८ मा

फैसला भएको पाइन्छ । काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट फैसला हुँदा उक्त मुद्दामा कुनै पनि अभियुक्तले सफाई पाएको देखिँदैन भने सजाय तोक्दा प्रतिवादी जनकराज बस्नेतको हकमा निज पुर्पक्षको निमित्त थुनामा रहेकै अवस्था मृत्यु भैसकेको जानकारी प्राप्त भएको देखिँदा निजलाई कुनै सजाय गरी रहनु परेन भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । उक्त फैसला हेर्दा जनकराज बस्नेतले अभियोगबाट सफाई पाएको नभै निजले सजाय सम्म नपाएको अवस्था देखिन्छ । अभियोगबाट सफाई पाउनु र सजाय नहुनु भन्ने कुरा फरक फरक कुरा हुन् । फौजदारी कानूनका विभिन्न उद्देश्यहरु मध्ये एउटा उद्देश्य भनेको अपराधीलाई सजाय गरी त्यो अपराधी स्वयंलाई पुनः अपराध गर्नबाट रोक्नुका साथै त्यो सजायको भय देखाएर अरु व्यक्तिलाई पनि अपराध मुलक कार्य गर्नबाट रोक्नु रहेको हुन्छ । सजाय प्रदान गरेर सजायको भयबाट अपराध रोक्ने काम अपराधी जिवित रहेको अवस्थामा मात्र संभव हुन्छ । अपराध गर्ने व्यक्तिको मृत्यु भएको अवस्थामा भने अपराधीलाई कारागारमा राखी सजाय कार्यान्वयन गर्न नसकिने भै फौजदारी कानूनको उक्त उद्देश्य पूर्ति नहुने भएकोले अपराधीलाई सजायबाट मुक्त गरिन्छ । हाम्रो कानूनी प्रणालीले यो कुरालाई अपराधीसंगै अपराध पनि मर्छ भन्ने सिद्धान्तको रूपमा अवलम्बन गरेको पाइन्छ । फौजदारी मुद्दा लागेको मानिसको मुद्दा

फैसला भईसके पछि, निजको मृत्यु भएमा निजलाई लागेको जरिवाना कैद वा बिशौद माफी हुने कुराको व्यवस्था मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ३ नं. मा पाइन्छ भने मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा मृत्यु भएको अवस्थामा के हुने भन्ने कुरा मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्तको १७६ नं. मा व्यवस्था भएको पाइन्छ । सो नम्बरमा भएको व्यवस्था हेर्दा “गैह्र मुद्दामा अभियोग लागेको मानिस फैसला नहुदै मृत्यो भने सो मर्नेलाई खतबाट लाग्दैन । सकार गरेको मुद्दामा पनि सकार गर्ने व्यक्तिलाई सो सकार गरेको नाताले मात्र अपराधी ठहर्नुहुँदैन” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । अभियोग लागेको मानिसको मृत्यु भएमा निजलाई सो अपराध गरे वापत हुन सक्ने कैद जरिवाना नलाग्ने तथा निजको मुद्दा सकार गर्ने व्यक्तिलाई अपराधी ठहर गर्न नमिल्ने तर्फ सम्म ईंगित गरेको हो । अभियोग लागेको मानिसको नाउँमा निजको मृत्यु भईसकेको हुनाले दण्ड जरिवानाको लगत सम्म नकसिने हो । अपराधको कारणबाट सृजित देवानी दायित्वबाट भने निज मृतक वा निजको हकदार भने उम्किन पाउने अवस्था रहदैन । निवेदकका पति जनकराजलाई सजाय नगर्नुका पछाडि पनि यही कारण रहेको हो । निजले आरोपित कसूरबाट सफाई पाएको कारण सजाय नभएको होइन । शाही नेपाल वायु सेवा निगमका कर्मचारीको सेवा शर्त नियमावली २०३१ को ११.३.४ (ड) मा

भएको व्यवस्था अनुसार निवेदकका पति जनकराज बस्नेतले निज उपर लागेको अभियोगबाट सफाई पाएमा मात्र निजको निलम्बन फुकुवा भै निजले पाउनु पर्ने सुविधा पाउने हो । निजले अभियोगबाट सफाई पाएको भन्ने नदेखिएको अवस्थामा निजको निलम्बन फुकुवा हुने अवस्था नरहेकोले निवेदकको माग अनुसारको सुविधा पाउने पनि देखिन आएन । तसर्थ माथि उल्लेखित आधारहरूबाट निवेदकको माग अनुसार आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिँदा निवेदन खारेज हुने ।

११. एक न्यायाधीशको इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
सम्बत् २०६४ सालको रिट नं.-----०६९८
आदेश मिति: २०६४।१०।१७।५

मुद्दा :- परमादेशको लगायत जो चाहिने
उपयुक्त आदेश जारी गरी पाऊँ ।

निवेदक: अधिवक्ता ऋतुवर्ण बानियाँ समेत
विरुद्ध

विपक्षी: व्यवस्थापिका संसद सचिवालय,
सिंहदरवार, काठमाडौँ समेत

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३
को धारा १०७(२) अनुसार सार्वजनिक हक
वा सरोकारको विवादमा निहित कुनै

संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हक प्रचलन गराउने वा विवादको टुङ्गो लगाउने अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई भएको पाइन्छ । संविधानमा भएको सो व्यवस्था अनुसार सबै किसिमका सार्वजनिक सरोकारको विवादको निरूपण सर्वोच्च अदालतबाट हुन्छ भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । सार्वजनिक सरोकारको विवादमा निहित रहेको संवैधानिक र कानूनी प्रश्नको मात्र यस अदालतबाट निरूपण हुने हो । प्रस्तुत रिट निवेदनमा उठाइएको विवादको विषयवस्तुमा कसरी संवैधानिक र कानूनी प्रश्न अन्तर्निहित रहेको हो स्पष्टसँग खुलाइएको पाइएन । यस अदालतबाट गोपाल सिवाकोटी समेत विरुद्ध अर्थ मन्त्रालय समेत भएको उत्प्रेषण समेतको रिट निवेदनको प्रकरण २६ (ने.का.प.२०५१, अंक ४, नि.नं.४८९५, पृ.२५५) र राधेश्याम अधिकारी विरुद्ध मन्त्री परिषद सचिवालय समेत भएको उत्प्रेषण रिट निवेदनको प्रकरण १० (ने.का.प.२०४८, अंक १२, नि.नं.४४३०, पृ. ८१०) मा "प्रत्येक सार्वजनिक सरोकारको विवाद न्यायीक निरूपणको विषय हुन सक्दैन । यस्तो सार्वजनिक सरोकारको विवादबाट कानून र संविधानको व्याख्याको प्रश्न निरूपण गर्नु पर्ने विषय समावेश भएको हुनुपर्ने" र भरतमणि जंगम विरुद्ध मन्त्री परिषद सचिवालय समेत भएको उत्प्रेषण समेतको

रिट निवेदनको प्रकरण १२ (ने.का.प.२०५९, नि.नं.७०८८ पृ.२७८) मा "सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र आकर्षित हुनुको लागि सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको विवादमा त्यस्तो संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी विवादको टुङ्गो लगाउने विषय समेत समावेश रहेको हुन पर्छ" भनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादित भै रहको पाइन्छ ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा भारतद्वारा नवलपरासीको सुस्ता लगायत क्षेत्रमा भएको सिमा अतिक्रमणको विरुद्ध विपक्षीले गर्नुपर्ने कर्तव्य पालन नगरेको विषय सार्वजनिक सरोकारको विषय भनी जिकिर लिएको देखिए पनि त्यस्तो सार्वजनिक सरोकारको विषयमा कसरी संवैधानिक तथा कानूनी प्रश्न समावेश भै यसको निरूपणको लागि आदेश जारी गरी विवादको टुङ्गो लगाउनु पर्ने हो स्पष्ट उल्लेख गरी निवेदनमा जिकिर लिन सकेको देखिदैन । अर्कोतर्फ निवेदकले रिट निवेदनमा माग गरेको विषयको प्रकृति न्यायीक निरूपण सम्बन्धी नभई सरसर्ती हेर्दा पनि दुई देश बीचको कुटनैतिक सम्बन्ध र राजनैतिक क्षेत्रसँग सम्बद्ध देखिन्छ । यस अदालतबाट २०६२ सालको रिट नं.११८ राजीव पराजुली विरुद्ध भ्रष्टाचार नियन्त्रण शाही आयोगसमेत, विषय-बन्दीप्रत्यक्षीकरण

अधिकारपुच्छा (स.अ.बु.विशेषांक फागुन २०६२ नि.मिति २०६२/१११) मुद्दामा "संवैधानिक, कानूनी वा न्यायिक निरूपणको मापदण्डभित्र नपर्ने राज्य र शासन व्यवस्थाका नितिगत कुराहरु एवं न्यायपालिकाले भन्दा कार्यपालिका, व्यवस्थापिका वा अन्य निकायबाट प्रभावकारी किसिमले निरूपण हुन सक्ने राजनीतिक विवादलाई नै राजनैतिक प्रश्नको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । अदालतले आफू समक्ष आएका विवाद न्यायिक निरूपणको मापदण्ड (Judicially manageable standard) भित्र पर्ने नपर्ने के हो ? निक्यौल गर्नुपर्ने हुन्छ । संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश नभएको, न्यायिक निरूपणको लागि योग्य नभएको राजनीतिक प्रश्नमा निश्चय

नै अदालत प्रवेश गर्नु हुँदैन" भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइयो । यस्तो अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदमा निहित सिमा विवाद जस्ता कुटनैतिक सम्बन्ध र राजनैतिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सार्वजनिक विवादका विषयमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) आकर्षित हुन सक्ने देखिँदैन ।

अतः माथि विवेचित आधार कारणहरुबाट प्रस्तुत रिट निवेदन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अन्तर्गत प्रथम दृष्टि मै न्यायीक निरूपण गर्नुपर्ने विषयको नदेखिँदा रिट निवेदनको अन्य तथ्यगत कुरालाई विचार गर्न र विपक्षीहरुबाट लिखित जवाफ मगाई रहनु नपर्ने ।